УДК 336.143

Волохова І.С.

ВПЛИВ УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Автор визначає основні шляхи вирішення проблем міжбюджетних відносин в напрямку розвитку малого бізнесу.

The author defines the main ways of settlement of problems of interbudgetary relations aimed to maintain small businesses.

Дослідження системи міжбюджетних відносин завжди розпочинається з розгляду основних засад розподілу владних повноважень по вертикалі: між органами влади та місцевого самоврядування. Повністю погоджуючись з цим, ми зосереджуємо увагу на існування головних функцій будь-якої держави щодо управління як внутрішньою, так і зовнішньою сферами життя країни як то: оборона та правопорядок, освіта та охорона здоров'я населення, культура та мистецтво, зовнішньоекономічні зв'язки та інше. Органи державного управління орієнтуються, при виконанні своїх функцій, на загальнонаціональні пріоритети з метою задоволення інтересів більшості населення. Проте, державна влада країни не може досягнути оптимальності в задоволенні мешканців будь-якої території. Отже, стикається з проблемою недотримання норм Конституції, стаття 24 якої гарантує громадянам мати рівні конституційні права і свободи, бути рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками. Для забезпечення реальних гарантій Конституції вкрай необхідна активна діяльність місцевих органів влади, які здійснюють свої повноваження щодо захисту прав та законних інтересів мешканців своїх територій, сприяють комплексному та цілісному економічному та соціально-культурному розвитку певної території, та держави в цілому, на підставі положень Розділу XI Конституції.

В будь-якому суспільстві людина здійснює свою діяльність здебільше в колективах людей. І тільки незначна кількість людей здійснює індивідуально-трудову діяльність. Колективи людей організуються, в основному, в підприємства, установи та організації різних організаційно-правових форм, різних форм власності та різних за розміром.

Великі за розміром підприємства звичайно мають значний обсяг фінансових ресурсів та майна. При наявності тимчасових фінансових труднощів дані підприємства та організації мають більше шансів утриматись на ринку за допомогою позик фінансово-кредитних установ. При необхідності також можуть залучати додаткові кошти, емітуючи цінні папери. Великий бізнес концентрує в собі значну кількість робочих місць та є основним джерелом наповнення бюджету.

З досліджень науковців в сфері економічної теорії нам відомо, що на початковому етапі на будь-яку фірму при розширенні виробництва впливає так званий ефект масштабу, який складається в зменшенні витрат на одиницю виробленої продукції внаслідок спеціалізації та розподілу труда робітників, використання більш продуктивного устаткування, практичного впровадження наукових досліджень і т.і. Однак, при подальшому збільшенні розмірів виробництва, позитивний ефект масштабу

перетворюється в негативний, який проявляється в збільшенні середніх витрат. Економія в різних галузях виробництва досягається при різних розмірах підприємств.

Визначимо, до яких галузей відноситься малий та середній бізнес:

- фірми, що відносяться до галузей, в яких позитивний ефект масштабу досягається за великих розмірів, але, які ще не досягли його;
- фірми галузей, в яких при значних розмірах спостерігається негативний ефект масштабу;
- фірми галузей, в яких крива довгострокових середніх валових витрат фірми при різних масштабах виробництва має довготривалий горизонтальний відрізок, на якому віддача від зростання масштабів виробництва є постійною величиною. В даних галузях можливою є ефективна робота як малих та середніх, так і великих підприємств, наприклад, легка та харчова промисловість.

Отже, малий і середній бізнес не описує конкретні галузі, а спостерігається у будь-яких, крім природних монополій. Проте, слід зазначити, що є галузі, в яких малий та середній бізнес домінує.

Виходячи з вищенаведеного не виникає сумнівів щодо необхідності підтримання розвитку підприємств малого та середнього бізнесу в межах загальноекономічного зростання. Дана проблема, на нашу думку, краще всього вирішиться не тільки за допомогою органів державної влади, а саме за допомогою органів місцевого самоврядування. Останні найкраще розуміють турботи підприємців своїх територій, потенціал їх розвитку та їх можливість наповнювати бюджет.

В теперішній час місцева влада володіє незначними повноваженнями щодо впливу на розвиток підприємництва. Більш того, намітилась досить стійка тенденція до зменшення обсягу ВВП, що перерозподіляється через місцеві бюджети (табл.1).

Таблиця 1.

Динаміка доходів та витрат бюджетів України у 1996 – 2001 роках

(%)

Показники	Роки				Відхилення (+;-)	
	1996	1998	2000	2001	2001р. порівняно з 1996р.	2001р. порівняно з 2000р.
А	1	2	3	4	5=4-1	6=4-3
Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП	13,0	12,3	7,6	8,7	-4,3	+1,1
Частка доходів зведеного бюджету у ВВП	37,1	28,2	28,9	26,8	-10,3	-2,1
Частка доходів місцевих бюджетів в доходах зведеного бюджету	35,0	43,6	26,3	32,5	-2,5	+6,2
Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП	12,9	12,5	7,4	8,7	-4,2	+1,30
Частка видатків зведеного бюджету у ВВП	41,9	30,4	28,3	27,4	-14,5	-0,9
Частка доходів місцевих бюджетів в доходах зведеного бюджету	30,8	41,1	26,1	31,7	+0,9	+5,6

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики.

Два види податків та чотирнадцять видів зборів, що відносяться до складу місцевих – податкова база власних доходів місцевих бюджетів. Механізм справляння та порядок сплати місцевих податків та зборів встановлюються сільськими, селищними та міськими радами в межах граничних розмірів ставок, що встановлені законами України, крім збору за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кодон, який встановлюється обласними радами. Обласні та районні бюджети взагалі не мають власної доходної бази. Дане твердження виходить з норм Конституції, згідно яких обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції (стаття 143 Конституції).

Місцеві органи влади також впливають на розвиток малого та середнього бізнесу через систему диференційованої плати за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності та через дозволи на розміщення об'єктів торгівлі.

Доходи від впровадження місцевих податків та зборів складають мізерну питому вагу в доходах місцевих бюджетів, основну частину яких займають загальнодержавні податки, збори та обов'язкові платежі, що в повному обсязі зараховуються до місцевих бюджетів, процентні відрахування від загальнодержавних податків та зборів, міжбюджетні трансферти (табл.2).

Таблиця 2.

Структура доходів місцевих бюджетів України в 2000 – 2001 роках *

Статті доходів	2000р.		2001р.		Відхилення (+;-)	
	сума, млн.грн.	питома вага, %	сума, млн.грн.	питома вага, %	в сумі, млн.грн	в %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=5/1х 100
Податок на прибуток підприємств	2146,1	16,7	2113,4	12,0	-32,7	-1,5
Прибутковий податок з громадян	6377,8	49,5	8773,7	49,8	+2395,9	+37,6
Податок за землю	1376,7	10,7	1619,2	9,2	+242,5	+17,6
Місцеві податки, збори	460,0	3,6	483,7	2,7	+23,7	+5,2
Інші податкові надходження	1387,4	10,7	1768,4	10,1	+381,0	+27,5
Неподаткові надходження	1140,0	8,8	2853,0	16,2	+1713,0	+150,3
Всього доходів	12888,0	100,0	17611,4	100,0	+4723,4	+36,6

* Без урахування міжбюджетних трансфертів

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики та Державної рахункової палати.

В розподілі державних доходів між різними ланками бюджетної системи умовно можна виділити дві форми:

- розподіл або закріплення податків, зборів та обов'язкових платежів з наданням податкових повноважень щодо їх справляння;
- розподіл через застосування системи міжбюджетних трансфертів.

При застосуванні першої форми розподілу бюджетних ресурсів органи місцевого самоврядування залучають доходи незалежно від рішень центральних органів державної влади, що збільшує їх самостійність.

При розподілі міжбюджетних трансфертів доходна база нижчестоящих бюджетів залежить від поточних рішень вищестоящих органів (звичайно під час затвердження або виконання бюджетів), отже, значно зменшує їх автономність та зацікавленість в наповненні власних бюджетів.

Виникнення регіональних відмінностей в рівні оподаткування та, як наслідок, перелив інвестицій з регіонів з більшим рівнем оподаткування в регіони з меншим рівнем та "голосування ногами" населення є основним негативним наслідком надання значних податкових повноважень органам місцевого самоврядування. Однак, це тільки на перший погляд.

Переміщення виробничих ресурсів та населення сприятиме розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування. Останні вимушені будуть шукати оптимальний рівень оподаткування та проводити розумну політику надання пільг щодо сплати податків, зборів та обов'язкових платежів.

Різний рівень сплати податків в розрахунку на одиницю виробленої валової доданої вартості по регіонах існує і при єдиному рівні оподаткування. Так, традиційно багаті Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська області повинні забезпечити значну кількість податкових надходжень до бюджету в розрахунку на одиницю доданої вартості, а депресивні регіони (наприклад, Волинська, Чернівецька, Кіровоградська області) через слаборозвинуту промисловість повинні перераховувати зовсім незначні кошти. Однак, реально, за розрахунками економістів, рівень відрахувань до бюджетів в промислово розвинутих регіонах нижче середнього рівня по країні. Наприклад, в Дніпропетровській області, яка за показником валової доданої вартості на душу населення стабільно входить до першої п'ятірки областей України, обсяг сплачених податків (в розрахунку на 1 грн. виробленої в регіоні доданої вартості) в 2000р. складав 19 коп., що на 25% нижче, ніж в середньому по Україні (24коп.). Це також нижче, ніж, наприклад, в Волинській області, яка в 2000р. за показником доданої вартості на душу населення займала 21 місце. В Луганській області, яка по середньодушовому показнику доданої вартості піднялась на 9 місце, було зібрано податків (без податку на додану вартість) в середньому по 13коп. з кожної гривні доданої вартості, тобто менше, ніж в Чернівецькій області, яка займає 26 місце [3].

Виходячи з вищевикладеного, надходження податків до бюджетів всіх рівнів залежить не тільки від податкової бази, що відповідає рівню виробничого розвитку адміністративно-територіальної одиниці, а і від рівня сплати нарахованих податків по регіонах. В свою чергу, на рівень сплати податків впливає розмір відшкодованого податку на додану вартість, наявність пільг. Так, на протязі 2001 року введено додатково 33 види податкових пільг в оподаткуванні без відповідної компенсації втрат надходжень. В цілому по Україні пільгами в оподаткуванні скористалися 128 тисяч юридичних осіб, тобто кожен шостий від загальної чисельності зареєстрованих платників. Реальні втрати бюджету при цьому склали 29,8 млрд.грн. Сума втрат дорівнює сумі доходів Державного бюджету на 2003 рік по загальному фонду [2, с.4].

З метою забезпечення самостійності бюджетів місцевого рівня, збільшення зацікавленості останніх в наповненні своїх бюджетів, підтримання економічного

розвитку регіонів, та, зокрема, розвитку малого та середнього бізнесу, на нашу думку, слід впровадити на практиці систему квот в оподаткуванні.

Дія системи квот може полягати, наприклад, в розподілі податку на прибуток підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності на частини, які зараховуються до Державного бюджету та місцевих бюджетів. При цьому органи місцевого самоврядування будуть мати повноваження змінювати ставки податку на частину, яка зараховується до їх бюджетів, надавати пільги. Органи державної влади, в даному випадку, встановлюють основні параметри оподаткування, в тому числі базову ставку та граничні норми, в межах яких можуть коливатися ставки податку, які визначаються органами місцевого самоврядування.

Ми пропонуємо в системі квот обов'язково використовувати податок на прибуток підприємств через те, що зміни в оподаткуванні цим податком, які можуть здійснюватись органами місцевого самоврядування, впливатимуть на відповідну зміну ринкової кон'юнктури, зокрема, сприятимуть розвитку малого та середнього бізнесу, залученню інвестицій та інше.

До Державного бюджету в 2000 році надійшло 5581млн.грн. податку на прибуток, в 2001 році надходження збільшились до 6156млн.грн. В разі застосування системи квот в наступному розмірі: по ставці 10% податок надходить до Державного бюджету, по ставці 20% - до місцевих бюджетів, місцеві бюджети додатково б отримали до 3005млн.грн. в 2000 році та до 3400млн.грн. в 2001 році, що складає відповідно 23,3% та 19,3% загальної суми доходів місцевих бюджетів без урахування трансфертів.

В випадку застосування даної форми перерозподілу доходів між бюджетами сума трансфертів з Державного бюджету на користь нижчестоящих бюджетів була б значно меншою в зрівнянні з сумою, яка була надана: 4378млн.грн. в 2000 році та 7238млн.грн. в 2001 році, при надходженні до Державного бюджету трансфертів в сумі 1424млн.грн. та 2543млн.грн. відповідно.

Недоліком зарахування податку на прибуток за системою квот є збільшення розривів в обсягах доходів бюджетів різних територіальних одиниць. Проте, з метою збалансування бюджетів, доцільно віднести прибутковий податок з громадян до категорії регулюючих доходів з обов'язковим встановленням довгострокових нормативів відрахувань.

Доцільно також віднести до складу місцевих податків плату за землю та податок з власників транспортних засобів. Можливість надання пільг органами місцевого самоврядування або встановлення пільгових ставків податків також надасть можливість сприяти розвитку малого та середнього бізнесу.

На короткостроковому періоді, після впровадження запропонованих нововведень в практику, можливим є скорочення доходів бюджетів всіх рівнів, з подальшим зростанням їх розмірів через розширення бази оподаткування та відмову від неефективних податкових пільг, що на даний момент існують.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України.
2. В.Мунтиян Еще раз о расходах на оборону // Голос Украины, №170, 18.09.2002 р., с.4.
3. И. Лунина Бюджет-2002 не решит проблем местных бюджетов /www.part.org.ua.